

Szabó T. Attila és a Magyar Nyelvtudományi Társaság

Előadásomban megkülönböztetett figyelmet fordítok Szabó T. Attilának – a Társaság szellemi légkörét évtizedeken át meghatározó – Pais Dezsőhöz fűződő barátságára. Hogy mit jelentett életútja és tudományos munkássága szempontjából Pais Dezső emberi és tudói nagysága, azt 1986-ban, Zalaegerszezen a Pais Dezső-díj átvétele alkalmával öntötte felejtetetlen szavakba (MNy. 1987: 267–8). Mesterével előbb szerkesztői, majd személyes kapcsolatba került. A szerkesztői kapcsolat kezdetét jelzi a „Közép-szamos-vidéki határnevek” című, „Történeti gyűjtés” alcímű első dolgozata a Magyar Nyelvben, amelyet a szerkesztő az 1932. évfolyam öt füzetében tett közzé. „Kezdő-botladozó nyelvészkatóként a Magyar Nyelvhez eljuttatott első közleményeimmel kapcsolatos javítgatásaival, módosításaival, figyelmeztetéseivel a nagy szerkesztő szoktatott rá a kérlelhetetlenül pontos filológiai munkára” – emlékezett vissza erre az időre (i. m. 267). Személyes kapcsolatuk alakulásáról pedig így szólt: „Különleges helyzetemben előbb hat, majd nyolc hónapig két ízben élhettem a Vele való mentől gyakoribb találkozás lehetőségével” (uo.).

A hat hónap idejét és körülményeit elég pontosan körvonalazhatjuk. Életrajzi megnyilatkozásainak egyikében pályakezdő éveit így foglalta össze: „Először 1930-tól a Nagy-

enyedi Bethlen-Kollégium Tanítóképzőjében, majd – egy évi állástalanság közbeiktatásával – a Zilahi Református Wesselényi Kollégiumban helyettesanárként működtem” (MNYj. 1990: 82). Egy másik vallomásából pedig arról értesülünk, állástalansága idején kedvező fordulat történt életében: „De kaptam ösztöndíjat Pestre, és tulajdonképpen ez alapította meg az én nyelvészpályámat, mert ekkor kerültem kapcsolatba a Kruzsok körével, Pais Dezsővel, akkor még Gombocz is élt és Szinnyei, Melich ... és ott a Kruzsok körében fejlődtem tulajdonképpen én igazában nyelvészé. Az a kellemes, kedves, amit ma már nem is ismernek az emberek, az a nagyszerű társaság, elsősorú nyelvészeknek a társasága hát ámulatba ejtett. Aztán rendre közelebb is jutottam ezekhez a nagyon tekintélyes nyelvészekhez, különösen Pais Dezső kitüntetett barátságával.” (Szabó T. Attila. A hetvenes évek magyar nyelvészei 43. Bp., 1996. 5). A további adatokból az is kiviláglik, hogy hat hónapi ösztöndíjas tartózkodása 1932. október végétől 1933. április végéig tarthatott.

„Április 11-én Csúry Bálint Szamosháti szótárát mutatta be, és Szabó T. Attila a helynévgyűjtés jelentőségéről és módszereiről értekezett” – jegyezte fel a Magyar Nyelvtudományi Társaság 1933-ról szóló titkári jelentésében Jakubovich Emil (MNY. 1934: 123). Ez az első híradás Szabó T. Attila társasági szerepléséről. Az ülés, amely éppen itt, az egykori Heti ülésteremben, jelenlegi nevén a Felolvasóteremben zajlott le, mindkét előadó számára fontos esemény volt. Csúry ugyanis, társasági tagságának éppen 25 éves fordulóján (vö. MNY. 1909: 48, 1987: 129), arról a negyedszázad során végzett munkáról adott számot, amellyel őt a Társaság egykor megbízta. (Beszámolójának szövege a folyóiratban: MNY. 1933: 65–78, majd előszóként a „Szamosháti szótár” első kötetében olvasható.) Szabó T. Attila pedig azt az értekezést mutatta be, amelynek – saját szavai szerint – „a szerző tudományos munkásságát tekintve életervszerű jelentősége” volt (VálTan. 3: 542). Kitüntetésnek számított, hogy húsz oldalt meghaladó tanulmányát a szerkesztő a folyóirat egyetlen számában jelentette meg (MNY. 1934: 160–80), és különnyomatot is készített belőle. A „Hely- és Népiségtörténeti Dolgozatok” 1. számaként, a Királyi Magyar Egyetemi Nyomda műhelyében Budapesten 1934-ben megjelent, eredeti és új lapszámozással gondosan szerkesztett füzet nem szerepel ugyan műveinek bibliográfiájában, de fennmaradt egy dedikált példánya. A dedikáció így szól: „Pais Dezső professzor úrnak köszönete és igaz tisztelete jeléül Bp. 1934. VIII. 26. Szabó T. Attila”. (Szabó T. Attilának a dolgozatomban közzétett dedikációit a különnyomatokkal és leveleit a borítékokkal nyelvtudománytörténeti gyűjteményemben őrzöm. A szövegeket végleges alakjukban adom közre, a javításokat nem tüntetem fel.) A különnyomat sorozatcíme utalás Mályusz Elemérnek „A népiség története” című 1931-ben megjelent tanulmányára, amelynek „ösztönző hatás”-áról 1984-ben a „Mályusz Elemér emlékkönyv”-ben számolt be (I. VálTan. 6: 418, 513). Az értekezés korabeli jelentőségét pedig mutatja az a tény, hogy a Magyar Tudományos Akadémia az 1934–1935. évi Sámuel–Kölber-jutalomra érdemesítette (MNY. 1936: 142).

Fél évtizeddel ezután a Magyar Nyelvtudományi Társaság az 1939. évi Szily-jutalommal tüntette ki Szabó T. Attilát „a MNY. utolsó nyolc évfolyamában kifejtett buzgó és értékes munkásságáért”. A kiküldött bizottság előadója, Pais Dezső 1940. január 9-én kelt jelentésében (MNY. 1940: 63–6) elsőként így jelölte ki helyét tudományunk történetében: „Szabó T. Attila a magyar nyelvtudomány kitünő művelőjének, a magyar népnyelv és nyelvhagyományok legelsőrangú művelőjének, Csúry Bálintnak a tanítványa. És tanítványa, munkatársa a magyar műveltség egyik túlzott szerénységben rejtőzködő kivételes érdemű ismerőjének és őrzőjének ott túl a mai határon, Kelemen Lajosnak. Az ő ösztönzésükön és példájukon kívül a saját hajlandósága és munkakedve, a saját lelkesedése indította el Szabó T. Attilát. S a válaszott irányban, fontos eredményekhez vezető úton halad a nehéz viszonyok között sem lankadó, sőt fokozódó lendülettel.” Munkamódszeréről megállapította: „Az a munka, amit végez, kezdettől fogva nem véletlen, alkalmi produkció, hanem tervszerű,

céltudatos, elvi szempontokból rendezett, a részletekig alaposan átgondolt, határozott módszerrel követő tevékenység.” Kiemelte továbbá: „Szabó nem az elmélkedő képzeletereszto nyelvész típusa. Arra törekszik, hogy a magyarázatok, megfejtések az adatokból magukból, szinte önként kerekedjenek ki.” A szokásosnál hosszabb, négy oldalas méltatását Pais ezzel fejezte be: „Végül hadd áruljunk el valamit a MNy. szerkesztőségének »titkai«-ból: Szabó T. Attilának igen tekintélyes csomó, különböző természetű, kisebb-nagyobb terjedelmű becses dolgozata várja nálunk a megjelenést, több olyan is, amely nemcsak nyelvészeti szempontból kívánkozik a nyilvánosság elé. Sajnos – bár más oldalról örvendetes –, hogy a MNy. korlátozott lehetőségei távolról sem tudnak lépést tartani Szabó T. Attila munkateljesítményével.”

Biztosra vehetjük, hogy a jutalmazott részt vett a Társaság 1940. január 23-án tartott 38. közgyűlésén, amelynek tárgysorozatán szerepelt „Az 1939. évi Szily-jutalom odaítélése” (I. a MNy. 1939. decemberi számának borítékán). Ehhez csatlakozott ugyanis az év első felolvasó ülése február 13-án, amikor Szabó T. Attila tartott előadást „A személynevek helyneveinkben” címmel (I. MNy. 1940: 128, Laziczius titkári jelentését 1940-ról pedig MNy. 1941: 58). Laziczius titkári jelentéséből arról is értesülünk, hogy Szabó T. Attila a Társaságot nem csupán szakmai tevékenységével támogatta. A Társaság javára befizetett különféle összegű alapítványi adományait a folyóirat évről évre nyugtázta (I. a MNy. 1940: 5; 1941: 1, 3, 5; 1943: 4, 5; 1944. I. számainak borítékain). 1941-ben a szerkesztő felkérésére „Csúry Bálint emlékezete” címmel nekrológot írt (MNy. 1941: 65–72 és MNyTK. 56.). 1942-ben Melich Jánosnak, hetvenedik születésnapja megünneplése alkalmával, üdvözlő táviratot küldött (MNy. 1942: 248), tanulmányt írt a Melich-emlékkönyvbe (361–72), s az ebből készült különnyomat egy példányát „Dezső bátyámnak igaz tisztelettel és ragaszkodással Kolozsvár, 1942. XI. 7.” szövegű dedikációval küldte meg Paisnak. 1942-től 1948-ig a Társaság vidéki választmányának tagja volt (I. MNy. 1942. I. és utoljára 1948. I. számának borítékán).

Mint ismeretes, 1944 őszétől Szabó T. Attila csaknem három évtizedig nem jöhetett Magyarországra. Ám a teljes elszakítottság ideje alatt sem szűnt meg kapcsolata Pais Dezsővel. Pais ugyanis nemcsak biztosította Szabó T. Attila folyamatos jelenlétét a Társaság folyóiratában, hanem iránta tanúsított figyelme, szeretete nem egy finom jelével (MNy. 1987: 267) adott erőt neki elcsüggesztő munkakörülményei közepette munkássága töretlen folytatásához (vö. Pais-Eml. 69). A meghitt barátság megnyilvánulásai tárulnak elénk Szabó T. Attilának Pais Dezsőhöz intézett, itt következő két, ismeretlen leveléből. Az első, 1954-ből, életének egyik válságos időszakában keletkezett.

Kolozsvár, 954. VI. 9.

Kedves Dezső!

Néhány napja megkaptam végre a magyar irodalmi nyelv történetéről írott vázlatodat, s e feletti öröömömmel és ezért járó hálás köszönetemnek írásos bizonyítékát csak azért küldöm el néhány napi késéssel Neked, mert előbb el akartam olvasni az egészet. Az ilyen élvezetekre pedig jelenlegi életkörülményeim között nehéz időt szakítanom. Minthogy azonban most már túl vagyok e nagy élvezetet és sok-sok tanulságot rejtő feladaton, hálás köszönetem kifejezését egy pillanatra sem halasztom. Külön meleg köszönet jár azért a baráti ajánlásért, amellyel külön örömet okoztál nekem. Elhagyatottságomban a ragaszkodás legkisebb jele is jól esik, hisz éppen elég részem volt és van az ellenkezőben.

Nagyon köszönöm, hogy ha nagy késéssel is, de közzétette a csángóságról szóló beszámolócskám at is. 1951-ben még végezhettem kiegészítő kutatásokat, de ezek a felvázolt képet nem változtatták meg. Nemsokára aztán megszűnt számomra a lehetőség arra nézve, hogy a kérdéssel foglalkozhassam, a kutatás további kiegészítését végezzem és a feldolgozó

munkát irányítsam. – Említett cikkekscém megjelenése lehetővé tette számomra, hogy M[ikesy] Sándor baráti segítségével néhány olyan szakmunkához jussak hozzá, amelyekre már régóta vágytam s amelyet eddig – anyagi lehetőségek híján – nem tudtam megszerezni. Nagyon kérek, hogy ha Hozzád eljuttatott kézirataim között van még olyan, amely a mai körülmények között felhasználható, tedd közzé, hogy így további lehetőségek nyiljanak számomra könyvek szerzésére. Fel nem használható kézirataim, kérek, add át Sándornak. Ő lesz szíves számomra elvetélt gyermekeim megőrizni.

Magam jelenleg az akadémiai nyelvészeti intézet román–magyar szótári munkaközösségében dolgozom; revizori és más rendkívül magas és főként alkotószellemű munkát végzek napi 8–10 órán át. E mellett azonban minden szabad időmet levéltári kutatómunkára fordítom: helynévtörténeti anyaggyűjteményemet szaporítgatom és egy erdélyi oklevélszótár évtizedek óta gyűjtögetett anyagát egészítgetem ki. Ha erre több időm volna, úgy hiszem, a nyelvtudománynak nagy szolgálatot tehetnék egy valóságos történeti tájszótár anyagának közzétételével. Erre azonban egyelőre semmi kilátásom, habár már is az OklSz. anyagát meghaladó XVI–XIX. századi cédulaanyag áll készen egy betűig elrendezve fiókjaimban. A nagy feladatok guzsbakötött látójaként vergődöm, s még az sincs, akivel e kérdésekről beszéljek.

Nagy örömmel látom azt a hatalmas és nagyarányú munkát, amelyet Ti folytattok. Külön gyönyörűség számomra, amikor e munka szép eredményeit a MNy.-ben olvasom, illetőleg a folyó munkákról való beszámolókat olvasom.

Nagyon kérek, add át üdvözetem Bárczinak, Zsiraynak[!], Kniezsának, Tamásnak s mindenkinek, akit a Kruzsokban ismerek.

Neked ismételt köszönetem kifejezve, minden jót, jó egészséget kívánok.

Meleg ragaszkodással és szeretettel üdvözöl

Attila

A másik, hét évvel később kelt levél azt a reménytelenséget fejezi ki, amely életműve, a szótörténeti tár megszerkesztésének akkori kilátástalanságából fakadt. Ugyanakkor bepillantást enged abba a gazdag érzelmi világba, amely a két nagy tudós barátságát táplálta.

Kolozsvár, 1961. IX. 25.

Kedves Dezső!

M[árton]. Gyula volt szíves elhozni két különlenyomatod és a Nemzeti Könyvtár küldött kötetét. Mindannyival [sic] nagy örömet okoztál. Különösen a Pais-i dedikációk hatottak meg. A „lázár” és a „nélkülöző szeretet”. Magam küldöttem Neked több kny.-ot. Legutóbb a magyar felező számokról való bölcsekedésem. A dedikációban a „nélkülöző szeretet” viszonzásául „szűkölködő” szeretetet írtam. A XVI. századi protestáns vallásos ének kezdősorai adták az ihletet: „Szűkölködünk nagy mértékben / Segedelem nélkül...” Ez egyébként „nagy mértékben” talál a mi s különlegesen éppen az én helyzetemre is.

A különleges esetre vonatkozó köszönet alkalmát felhasználom az általános köszönet kifejezésére is. Hálásan gondolok Rád és Lórirra, hogy olyan lekötelező gyakorisággal adtok helyet böcsködéseimnek* a MNy.-ben. Igérem, tőlem telhetően ezután is igyekszem gondokat okozni Nektek.

Magam a reménytelenség kétségei között, az állandó kedély-imbolygással küzdve, dolgozom főként az erdélyi oklevélszótár anyaggyűjtésén. Nem merek a szerkesztéshez fogni, mert nincs senki segítségem, s magam nem érzek erőt a kb. félmilliónyi (!) adat egybedolgozásához. Most azonban már hozzáfogok, hogy legalább az a betűt szerkeszsem meg kísérletképpen. Nehezen képzelhető el, hogy milyen gazdag anyag fekszik kihasználatlanul.

* A böcsködés az erdélyi köznyelvben a bölcselkedés-nek olyan hangalakbeli változata, amelynek fokozottan tréfás-lekicsinyítő értelme van.

Erre az anyagra sokszorosan felfokozottan áll az, amit Te írtál ilyenféle anyaggyűjtésem túlzott méltatásaként ezelőtt – 22 évvel (a MNy. XXXVI. köt. 66. I. 1. bekezdés). Nehéz egy életen át gúzsbakötöttlen élni, s a legszebb terveket, amelyekre egy életet áldoztam (rövidesen 56 éves vagyok!) elvetéltén látni saját hibámon kívül!!!

Levelem kénytelen vagyok egyetemi címedre küldeni, mert nem tudom a lakásod címét. Remélem, továbbítják.

Még egyszer hálás köszönetét küldi és – ismételten – nélkülöző és szűkölködő szeretettel ölel sokszor

Attila

[Az első oldal hátlapján:] * A böcsködés az erdélyi köznyelvben a bölcselkedés-nek olyan hangalakbeli változata, amelynek fokozottan tréfás-lekicsinyítő értelme van.

És ezután fél évtizeddel egy újabb keserű csalódás. 1965 végén készítette el a Debrecenben 1966-ban rendezendő nemzetközi magyar nyelvészkongresszus egyik tervezett együttes ülésére „A romániai magyar nyelvtudományi munkálatok két évtizede” című beszámolóját (VálTan. 3: 96–115, 538); a kongresszusra azonban nem mehetett el. Ez a kudarc visszhangzik 1967-ben egyik cikke (Az *aki* vonatkozó névmás erdélyi régiségbeli életéhez: NyÍrk. 1967: 201–13) különlenyomatának dedikációjában: „Pais Dezsőnek hálás, meleg ragaszkodással a vigasztalan elszakítottságból Attila”.

Végre 1972-ben megtört a jég. Így történt, hogy ez év június 20-án Szabó T. Attila részt vehetett a Magyar Nyelvtudományi Társaság 68. közgyűlésén, amelyen Bárczi Géza elnök, munkásságának rövid méltatása után, átnyújtotta neki a Révai-emlékérmet, a legnagyobb kitüntetést, amit akkor a Társaság adhatott (MNy. 1972: 508–9). Június 23-án pedig a magyar szakosztály ülésén beszámolt a romániai magyar nyelvészeti munkálatokról. (Előadását ismertette MIKESY: MNy. 1973: 255–6.) És csaknem három évtizednyi távollét után viszontláthatta Pais Dezsőt: „Végre egyszer még 1972-ben megérhettem a Vele való találkozást, de ez volt az utolsó is. Nemsokára csak búcsúsorokban áldozhattam a halott Mester emlékének” – mondta 1986-ban Zalaegerszegen (MNy. 1987: 267; a búcsúsorokat, vagyis a nekrológot l. VálTan. 4: 624–7), és ünnepi szavait ezzel zárta: „S z á m o m r a a z o n b a n Ő n e m h a l t m e g. Munkásságából, emberi-tudósi magatartásából életem végéig felém sugárzik a kérlelhetetlenül kötelező tanítás: a kutatónak örökké keresnie kell minden tudomány legfőbb célját, legmagasabb eszméjét: az i g a z s á g o t”.

ÉDER ZOLTÁN

Attila T. Szabó and the Society of Hungarian Linguistics

This talk concerns the friendship of Attila T. Szabó with Dezső Pais, a scholar who determined the intellectual atmosphere of the Society for decades. Dezső Pais, professor of linguistics at the university of Budapest, legendary editor of *The Hungarian Language*, a prominent figure of the Budapest school of linguistics, became aware of the work of the young Transylvanian linguist rather early on. In the thirties, he was one of the first to publish Szabó's articles in the journal of the Society, and to aid his professional development with good advice and personal encouragement. During his stays in Budapest, Attila T. Szabó actively participated at the meetings of the Society, and made the acquaintance of the members of *Kruzhok*, a fraternity of linguists. After the Second World War, in the first decades of the communist regime, direct personal contacts between Hungarian scholars living in Romania and those living in Hungary became impossible. In those years, Pais and Szabó had to rest content with exchanging personal letters. The talk presents interesting details of those precious documents of the history of Hungarian linguistics.

ZOLTÁN ÉDER